

ศึกษาอิทธิพลของปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย

The Study of an Influence of Paññāsajātaka to Thai Society

พระอธิการกฤษดา สุทธิญาณ (เรื่องศิลป์)¹

Phraathikan Krissada Suddhiñāṇo (Roungsin)

ศิริโรจน์ นามเสนา²

Sirirot Namsena

พระศรีสุทธิพงษ์ (สมส่วน ปฎิภาณ),³

Phrasrisutthipong (Somsuew Paṭṭhāṇo)

บทคัดย่อ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาอิทธิพลของปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของปัญญาสชาดก ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อในปัญญาสชาดก และ ๓) เพื่อศึกษาอิทธิพลของปัญญาสชาดกในสังคมไทย

ผลการวิจัย พบว่า

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญญาสชาดก เป็นผลงานวรรณกรรมเก่าแก่ทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านการรจนาของภิกษุสงฆ์เมืองเชียงใหม่ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ แนวการเขียน นำนิทานจากแหล่งต่างๆ มาอธิบายแต่งขึ้นเป็น “ชาดก” โดยนำนิทานจากอรรถกถาชาดกและนิทานพื้นบ้านมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องราวตามชื่อ เรียบเรียงเป็นภาษาบาลี มีทั้งคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วและบทคาถาหรือบทร้อยกรอง แพร่กระจายไปในดินแดนประเทศใกล้เคียง ได้แก่ เขมร พม่า ลาว ชาดกที่รู้จักกันดี ได้แก่ สุธนชาดก สุวรรณสังฆชาดก เป็นต้น

๒. ความเชื่อในปัญญาสชาดก มีความเชื่อเรื่องผลกรรม บาป บุญ นรก สวรรค์และชาติภพ เชื่อว่าผลกรรมที่ผ่านมานั้นมนุษย์ไม่สามารถฝืนหรือหลีกเลี่ยงได้ หรือเปลี่ยนแปลงได้ ต้องเสวยผลกรรมนั้นต่อไป และเชื่อว่าพลังแห่งความเพียรพยายามของตนเท่านั้นที่จะช่วยให้ตนเองไปสู่สวรรค์หรือพ้นจากวัฏสงสาร ซึ่งความเชื่อนี้ทำให้มนุษย์ในปัญญาสชาดกส่วนใหญ่มีความคิด

¹ นิสิตปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มจร วิทยาเขตนครสวรรค์ , E-mail:mcu.nakhonsawan@gmail.com

² ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์, อาจารย์ประจำหลักสูตร มจร วิทยาเขตนครสวรรค์

³ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม, อาจารย์ประจำหลักสูตร มจร วิทยาเขตนครสวรรค์

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

สะสมกรรมดีเพื่อที่จะให้กรรมดีนั้นส่งผลให้ตนประสบกับความสุขในชาติหน้า นอกจากนี้ ยังเชื่อในพลังลี้ลับเหนือธรรมชาติ เพื่อให้สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินั้นบันดาลให้เกิดสิ่งดีๆ ให้แก่ตนหากเป็นกรรมร้ายก็จะหาทางกำจัด ขับไล่ไปให้พ้นและป้องกันไม่ให้มารบกวนหรือทำอันตราย

๓. อิทธิพลของปัญญาสาตกที่มีต่อสังคมไทย ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างสำคัญนอกจากศาสนธรรม ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ หลักฐานของความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมไทย ได้ถ่ายทอดมาทางวรรณกรรม โดยจะเห็นได้จากการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชน โดยผ่านการนำเสนอในรูปแบบเล่าเรื่องหรือชาดกให้เกิดความเข้าใจและสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เรื่องเน้นการสร้างบุญ พิธีกรรม ประเพณีต่างๆ เช่น การสร้างพระไตรปิฎก การสร้างพระพุทธรูป การซ่อมแซมเสนาสนะที่ชำรุด การสงฆ์น้ำพระ และประเพณีการทอดกฐิน โดยเชื่อว่าผลบุญที่ทำความดีจะทำให้ชีวิตดีขึ้นทั้งในแต่ปัจจุบัน และชาติหน้าที่มีความสุขสมบูรณ์ด้วยปัจจัยต่างๆ

คำสำคัญ : ศึกษาอิทธิพล,ปัญญาสาตก

Abstract

The purposes of this research, “The study of an influence of Paññāsaṅgātaka to Thai society” are (1) to study the background and importance of Paññāsaṅgātaka (2) to study the belief in Paññāsaṅgātaka, and (3) to study an influence of Paññāsaṅgātaka in Thai society.

The results of this study found that:

1. Background and importance of Paññāsaṅgātaka was an ancient literary Buddhist work which was composed by Chiangmai monk about 2000-2200 B.E. The composition, based on tales from various sources in which explained to “Jataka”, composed by bringing tales from Jataka and folk tales to convert into stories according to the name by written in Pali, there are prose and spell or poetry which spread to nearby countries, such as Cambodia, Myanmar, Laos etc. The well-known Jataka are Suthon Jataka and Sawannasung Jataka.

2. The belief in Paññāsaṅgātaka had belief in karma, sins, merit, hell, heaven and previous life. Paññāsaṅgātaka believed that human can't infringe, avoid or change it, they must compensate that retribution, Paññāsaṅgātaka also believed that power of an attempt only helps themselves to go to heaven or free from round of existences, so this belief made most people in Paññāsaṅgātaka

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

conceived of collecting good karma for finding a happiness in the next life. Moreover, Paññāsaṅgāṭaka believed in the supernatural for things engendered proper things to themselves and it can eliminate, expel and prevent them from disturbing or harming.

3. The influence of Paññāsaṅgāṭaka in Thai society indicated that Buddhism plays an important role in addition to Buddha teaching, religious places and religious object. The evidence of the relationship between Buddhism and Thai society conveyed to literature, as is evident from the propagation of Buddhist principles on piety the pragmatics of Buddhism doctrine of Buddhists by presenting in a narrative form or Jataka in order to engender an understanding and be able to use in life, specially, creating merit, various rituals such as creating the Tripitaka, creating Buddha images, repairing decayed lodging, sprinkle water onto a Buddha Statue, and Kathin traditions by beliefs that good deeds will make a better life both in the present and next life by having completely happy with various factors.

Keyword: Study of an Influence of, Paññāsaṅgāṭaka

บทนำ

ชาตก มาจากคำว่า “ชาตก” หมายถึง เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อนๆ⁴ เรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเกิดในชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า⁵ หรือพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีบทบาทเป็นตัวละครสำคัญของเรื่องหรือบางครั้งจะมีฐานะเป็นผู้สังเกตการณ์ในทางวรรณคดีบาลี มีความหมายเฉพาะถึงเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเรื่องของพระโพธิสัตว์⁶ เป็นส่วนหนึ่งของพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ในลำดับที่ ๑๐ และเป็นส่วนหนึ่งของนวัคคตฤศาสน์ ชาตกอาจมีที่มาจากอรรถกถาชาตก พระสูตร พระวินัย หรือนิทานชาตก และมีชาตกประเภทหนึ่ง ได้แก่

⁴ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ออนไลน์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๗๕.

⁵ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

⁶นียะดา เหล่าสุนทร, ปัญญาชาตก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ลายคำ, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓.

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

“ปัญญาสชาดก” ซึ่งเป็นชาดกที่สันนิษฐานว่าพระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวปรัมปราที่เป็นนิทานพื้นถิ่นที่แพร่หลายในยุคนั้น แล้วนำมาเรียงเป็นชาดกขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ โดยได้เขียนไว้ด้วยภาษาบาลีมีทั้งคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วและบทคาถาหรือบทร้อยกรอง โครงสร้าง ของปัญญาสชาดกมีลักษณะเลียนแบบนิบาตชาดกหรืออรรถกถาชาดก อันประกอบด้วย ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ บทคาถา ไวยากรณ์และสโมธานหรือประชุมชาดก⁷ หากแต่ได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งในประเทศไทย พม่า ลาว และเขมร นอกจากนี้ ยังเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมร้อยกรองที่มีชื่อเสียงในภายหลังอีกหลายเรื่อง เช่น รถมหรือนางสิบสอง พระสุธน – นางมโนราห์ สังข์ทอง สมุทรโฆษคำฉันท์ สรรพสิทธิ์คำฉันท์ ฯลฯ ปัญญาสชาดกจึงถือเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมากเนื้อเรื่องของปัญญาสชาดกให้ความสำคัญกับเรื่องราวของพระโพธิสัตว์หรือผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในฐานะเป็นตัวละครเอกหรือผู้สังเกตการณ์ของเรื่อง มีสถานะชาติกำเนิดและกระทำพฤติกรรมต่างๆ ทั้งด้านดีและไม่ดีอย่างหลากหลาย เพื่อบำเพ็ญ บุญบารมีให้บรรลุจนสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า จึงเป็นที่น่าสนใจว่าพระโพธิสัตว์ในความคิดของคนไทยเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้สามารถเข้าใจใจโน้ตศน์ ซึ่งหมายถึงภาพหรือความคิดในสมองที่เป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือภาพที่เกิดในใจซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งหลายสิ่งต่างกัน⁸ ของคนไทยที่เกิดจากความคิด ภูมิปัญญา และสังคมวัฒนธรรมไทย

ปัญญาสชาดก นับเป็นหนังสือที่รู้จักกันแพร่หลายและซึมซาบในจิตใจของคนไทย รวมทั้งดินแดนใกล้เคียง และยังมีอิทธิพลอย่างมากมายโดยเฉพาะในด้านวรรณกรรมของไทย”⁹ กล่าวได้ว่า ปัญญาสชาดกเป็น “หนังสือชุมนุมนิทานพื้นบ้าน” เล่มแรกของประเทศไทย “หนังสือเรื่องนี้แม้จะเป็นหนังสือประเภทธรรมคดี แต่ก็ต่างกับหนังสือธรรมคดีทั่วไป ด้วยมีเนื้อเรื่องเป็นทำนองนิทาน มีคติชวนอ่าน บางเรื่องก็มีผู้นำเค้าโครงมาประพันธ์เป็นโคลงฉันท์ และบทละครกลายเป็นวรรณคดีที่แพร่หลายไปหลายเรื่อง เช่น เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ บทละครเรื่องพระสุธน และนางมโนราห์ บทละครเรื่องสังข์ทอง บทละครเรื่องควาวิ และเรื่องพระรถเสน เป็นต้น”¹⁰

⁷สุภาพรณ ณ บางช้าง, วรรณการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓.

⁸ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/dictionary/index.php>. [๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๒].

⁹พัฒน เท่งผล, ชาดกกับวรรณกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๓๖.

¹⁰หลวงวิเชียรแพทยาคม, ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ คำนำ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑.

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

เหตุผลที่หนังสือปัญญาสาตกเป็นที่ยอมรับกันแพร่หลาย เพราะรูปแบบในการนำเสนอที่ผู้กตด้วยนิทานที่ชวนให้ติดตามและไม่เบื่อหน่าย แต่ว่าโดยจุดประสงค์ที่แท้จริงของหนังสือดังกล่าว ผู้แต่งมุ่งอบายหลักธรรมคำสั่งสอนและคุณธรรมของพระพุทธองค์เป็นสำคัญ แต่การที่ผู้แต่งหนังสือดังกล่าวได้นำเสนอหลักธรรมโดยการผสมผสานตามรูปแบบของการแต่งอรรถกถาชาดก ที่มีมาแต่เดิมกับนิทาน จึงเป็นรูปแบบการประกาศพระสัทธรรมของพระพุทธองค์ที่ฉลาดยิ่ง วิธีการ ที่เรียบง่ายและเข้ากันได้กับวิถีชีวิตของชาวบ้านเช่นนี้เอง ทำให้พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวไทยที่ยากที่จะแยกออกจากกัน

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็ประโยชน์อย่างย้งที่จะได้ศึกษาคุณค่าและความสำคัญของหนังสือปัญญาสาตกที่มีต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ เช่น ภาษาวรรณกรรม วิถีชีวิตของคนไทย นิทานพื้นบ้านของคนไทย วัฒนธรรม เป็นต้น ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของความเป็นไทยในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยเห็นว่า ควรได้วิจัยถึงเทคนิคในการชี้นำหลักธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติแก่ประชาชนที่พระเถระเหล่านั้นได้ใช้ประกาศพระศาสนาในสมัยนั้นที่ทำให้พระศาสนาประดิษฐานมั่นคงมาถึงปัจจุบันได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของปัญญาสาตก
๒. เพื่อศึกษาความเชื่อในปัญญาสาตก
๓. เพื่อศึกษาอิทธิพลของปัญญาสาตกในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาอิทธิพลของปัญญาสาตกที่มีต่อสังคมไทย” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) เป็นหลัก จากรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความทางวิชาการ และบทความทางเว็บไซต์ โดยมุ่งเน้น เกี่ยวกับเรื่องปัญญาสาตกและวงกรอการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ไว้ดังนี้

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

๑.วิธีการดำเนินการวิจัย งานวิจัยนี้มีกรอบการศึกษาวิจัยเฉพาะเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลในปัญญสาขาคบเป็นหลัก เอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา และผลงานทางวิชาการ ของนักการศาสนาและนักวิชาการทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ อันเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยฉบับนี้

๒. นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ สรุป และอภิปรายผล

สรุปผลการวิจัย

๑.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญญสาขาคบ

เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่า ปัญญสาขาคบ ซึ่งเป็นบ่อเกิดที่สำคัญของวรรณคดีไทย ได้แต่งระหว่างพุทธศักราช ๒๐๐๐-๒๒๐๐ โดยเฉพาะศิลาจารึก ซึ่งจารึกเมื่อพุทธศักราช ๑๘๐๘ ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัด Kusa-samuti หมู่บ้าน Pwazaw ในประเทศพม่า แสดงว่าปัญญสาขาคบน่าจะแต่งก่อนปีพุทธศักราช ๑๘๐๘ หนึ่ง ความแพร่หลายของปัญญสาขาคบ ที่รู้จักแพร่หลายก่อนปีพุทธศักราช ๒๐๐๐ จำนวนชาดกในปัญญสาขาคบับหอสุมุดแห่งชาติซึ่งถือว่าเป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุด มีทั้งหมด ๖๑ เรื่อง ต่อมาเมื่อได้รับความนิยมนอย่างแพร่หลายจึงมีการแต่งชาดกเพิ่มขึ้นอีก เท่าที่มีการรวบรวมในปีพุทธศักราช ๒๕๖๖ มีจำนวนเพิ่มขึ้นอีก ๑๑ เรื่อง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชาดกที่แต่งในสมัยหลังโดยพิจารณาจากโครงเรื่อง ลักษณะและบทบาทของตัวละคร และความคิดในเรื่อง ก็คือ วรวงสชาดก วนาวนชาดก สีนหาทชาดก สุวรรณสังขชาดก เทวณชาดก สุนินชาดก สุวรรณวงศ์ชาดก วรรณขชาดก และจันทราชาดก นอกจากนี้ ยังพบชาดกอีก ๔ เรื่อง คือ ศรีวิชัยชาดก ราโชวาทชาดก ดินปาลชาดก และธัญชัยบัณฑิตชาดก ที่ควรนำมารวมในปัญญสาขาคบด้วย

ความนิยมในปัญญสาขาคบมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเมืองไทยเท่านั้น ในต่างประเทศ คือ พม่า ลาว และเขมร ปัญญสาขาคบ ก็เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และต่างก็มีปัญญสาขาคบภาษาของตน จำนวนชาดกในปัญญสาขาคบฉบับพม่า ลาว และเขมร มี ๕๐ เรื่อง ส่วนปัญญสาขาคบฉบับเชียงตุงนั้น เพราะเหตุที่ต้นฉบับที่นำมาวิจัยไม่สมบูรณ์ จำนวนชาดกมีเพียง ๒๑ เรื่อง เมื่อเปรียบเทียบ ปัญญสาขาคบฉบับพม่า เชียงตุง ลาว และเขมรกับไทยแล้ว มีทั้งที่คล้ายคลึงกันในด้านชื่อเรื่อง และเนื้อเรื่อง คล้ายคลึงกันเฉพาะเนื้อเรื่อง และแตกต่างทั้งชื่อเรื่องและเนื้อเรื่อง ซึ่งอาจจะสรุปได้ดังนี้ ปัญญสาขาคบฉบับที่มีความคล้ายคลึงกับภาษาไทยมากที่สุด คือ ปัญญสาขาคบฉบับเขมร ซึ่งมีชาดก ๔๘ เรื่อง ตรงกับภาษาไทย ส่วนปัญญสาขาคบฉบับพม่า มีจำนวนชาดก ๓๖ เรื่อง ตรงกับภาษาไทย และปัญญสาขาคบฉบับลาว เข้าใจว่ามีจำนวนชาดก ๒๘ เรื่องตรงกับภาษาไทย

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

ที่มาของเรื่องในปัญญาสชาดก คือ วรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี วรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต พงศาวดารพื้นเมือง นิทานพื้นเมือง และชาดกในปัญญาสชาดกด้วยกัน ในจำนวนที่มาเหล่านี้ อรรถกถาชาดกมีความสำคัญที่สุด คือเป็นที่มาของโครงเรื่องของชาดกในปัญญาสชาดก ๗ เรื่อง เป็นที่มาของโครงเรื่องบางตอนของชาดกในปัญญาสชาดก ๑๒ เรื่อง และเป็นต้นเค้าของแนวความคิดของชาดกในปัญญาสชาดก ๑๕ เรื่อง

วรรณกรรมร้อยกรองที่ได้รับอิทธิพลจากปัญญาสชาดกนั้น ต้นฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์ มี ๖๓ สำนวน ทั้งนี้เป็นหลักฐานที่แสดงว่าบ่อเกิดที่สำคัญของวรรณคดีไทยก็คือปัญญาสชาดก วรรณกรรม ร้อยกรองทั้ง ๖๓ สำนวนนี้ มีทั้งที่เป็นคำกาพย์หรือที่เรียกว่า กลอน สวด คำกลอน คำฉันท์ บทละคร ลิลิต บทมโหรี และบทขับไม้ ในประเภทต่างๆ เหล่านี้ วรรณกรรมคำกาพย์ได้รับความนิยมมากที่สุด ทั้งนี้ เป็นเพราะสามารถนำไปใช้ เป็นเครื่องมือในการชักจูงพุทธศาสนิกชนให้บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธา พระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ ได้ดีกว่าวรรณกรรมประเภทอื่นๆ ส่วนชาดกในปัญญาสชาดก เรื่องที่ได้รับความนิยมมากที่สุด คือ รถเสนชาดก ซึ่งเป็นที่มาของวรรณกรรมร้อยกรอง ๑๓ สำนวน

นอกจากปัญญาสชาดกจะเป็นที่มาของวรรณกรรมร้อยกรองแล้ว โครงเรื่องของชาดก ในปัญญาสชาดกประเภทที่ได้พัฒนาให้ซับซ้อน เป็นต้นเค้า ของโครงเรื่องของวรรณกรรมร้อยกรองประเภทที่เรียกว่า เรื่องประโลมโลก หรือจักรๆ วงศ์ๆ นอกจากนี้ วิธีการสอน จริยธรรม และเนื้อหาของคำสอนก็เป็นส่วนที่วรรณกรรมร้อยกรองเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากปัญญาสชาดก

๒.ความเชื่อในปัญญาสชาดก

๒.๑ ความเชื่อในปัญญาสชาดกที่มีต่อศาสนา

อิทธิพลความเชื่อในปัญญาสชาดกที่มีต่อศาสนา ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผลกรรม ความเชื่อเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ ความเชื่อเรื่องชาติภพ ดังนี้

ในปัญญาสชาดกมีความเชื่อเรื่องของผลกรรม โดยเชื่อว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตมาจากผลกรรม เชื่อว่ากรรมเป็นสิ่งที่กำหนดความเป็นไปสภาวะและสถานภาพของมนุษย์ และเชื่อว่าผลกรรมที่ผ่านมานั้น มนุษย์ไม่สามารถฝืนหรือหลีกเลี่ยงได้ หรือเปลี่ยนแปลงได้ต้องเสวยผลกรรมนั้นซึ่งความคิดในลักษณะนี้มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในปัญญาสชาดกเป็นอย่างยิ่ง พอมีโชคเคราะห์ประสบเคราะห์ร้ายอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น ก็มักจะอาศัยความเชื่อเรื่องผลกรรมเข้ามาดับทุกข์ว่าตนได้รับทุกข์ได้รับเคราะห์กรรมอย่างนั้น เพราะได้ทำบาปไว้ก่อน เมื่อประกอบกับความคิดว่า ของทุกอย่างไม่เที่ยง ของทุกอย่างเป็นทุกข์ จึงยอมรับความทุกข์นั้นได้อย่างสงบ และสามารถทนทุกข์นั้นได้ดีกว่าคนในสังคมอื่นๆ ทำให้สังคมในปัญญาสชาดกเป็นสังคมที่มีความดีนมน้อย และขณะเดียวกันก็มีความปล่อยวางและยอมปล่อยชะตาชีวิตไปตามโชคชะตามาก ผลกรรมในโลกทัศน์ของคนในปัญญาสชาดกนั้นจะแบ่งเป็นผลกรรมดีและผลกรรมที่ไม่ดี ถ้าเป็น

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

ผลร้ายที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของตนในอดีต ก็เรียกว่า “กรรม” และหากเป็นผลดีที่เชื่อว่าได้จากการกระทำของตนในอดีต ก็เรียกว่า “บุญ” ซึ่งความเชื่อเรื่องผลบุญกรรมนี้ทำให้สังคมในปัญญาสชาดกมีโลกทัศน์ ในการมองสถานภาพของคนในสังคมว่า คนที่รวย คนที่เกิดในตระกูลสูง เป็นคนที่ทำกรรมมาดี หรือคนที่ได้รับยศถาบรรดาศักดิ์สูงเป็นคนที่มีความสชาติ สะสมกรรมมาดีในชาติก่อน และด้วยอิทธิพลความเชื่อนี้ ทำให้สังคมในปัญญาสชาดกยกย่องคนมีอำนาจและคนรวย และความเชื่อเรื่องบุญวาสนาของคนเกิดจากบุญบารมีที่สะสมมาก่อนนี้ อำนาจวาสนาของผู้อื่น เป็นคนที่ไม่สามารถแข่งบุญแข่งวาสนา เพราะเชื่อว่า “แข่งเรือแข่งพายแข่งกันได้ แข่งบุญแข่งวาสนาแข่งไม่ได้” ความเชื่อเรื่องชาติภพก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่คนในปัญญาสชาดก เชื่อถือและเน้นให้ความสำคัญกับชาติภพหน้า อันเป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าเมื่อกรรมในอดีตเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลในปัจจุบันดังนั้นมนุษย์จึงจะสามารถกำหนดชะตาชีวิตในอนาคตได้และวิธีที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตนในอนาคตก็คือ การสร้างสมบุญเอาไว้เพื่อส่งผลให้ตนได้เกิดเป็นคนร่ำรวย มีบุญวาสนาในภพชาติต่อไป และความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องชาติหน้านี้ทำให้คนในปัญญาสชาดกส่วนใหญ่ที่นับถือพระพุทธศาสนา มุ่งทำบุญเพื่อชาติหน้า และเป็นชาติหน้าที่มีความสุขสมบูรณ์ด้วยปัจจัยต่างๆ การมีความเชื่อเรื่องชาติหน้า มีส่วนดีต่อสังคม คือ ผู้มีฐานะด้อยกว่าในด้านต่างๆ จะได้รับความจุใจจากผู้ที่มีฐานะดีกว่าเนื่องจาก “ทาน” อันเป็นหัวใจในการทำบุญ และยังทำให้ผู้มีฐานะด้อยเหล่านี้มีชีวิตอยู่อย่างมีความหวังว่า ถ้าตนทำดีชาติหน้าตนก็จะได้ไปเกิดในสถานะที่ดีขึ้นกว่าชาตินี้ ความเชื่อในผลบุญทำให้ผู้มีความเชื่อไม่ประพฤติน่าอวดเพราะเกรงว่าจะได้ผลบาปซึ่งจะทำให้เกิดในภพที่ไม่ดีในชาติหน้าอีกด้วย

๒.๒ ความเชื่อในปัญญาสชาดกที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

ในปัญญาสชาดกมีความเชื่อในเรื่องของสิ่งลึกลับ ทั้งเรื่องภูต ผี ปีศาจ ความฝัน เป็นต้น โดยในปัญญาสชาดกเชื่อในอำนาจผีบางเทวดาว่า จะช่วยดลบันดาลให้ตนเองรอดพ้นจากภัยพิบัติหรือช่วยให้มีความสุขเฉพาะหน้าได้ไม่ได้เชื่อว่าอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้จะช่วยให้ตนเองขึ้นสู่สวรรค์ หรือพ้นจากวิภวสงสารได้ แต่เชื่อว่าการที่จะขึ้นสู่สวรรค์หรือพ้นจากสงสารวิภวได้นั้นต้องสร้างสมบารมีเป็นอันมาก ไม่ได้เชื่อว่าจะช่วยให้พ้นกรรม หรือพ้นจากสังสารวัฏ ในปัญญาสชาดกเชื่อว่าความฝันเป็นลางบอกเหตุการณ์ ล่วงหน้าอย่างหนึ่ง ซึ่งความเชื่อเช่นนี้เป็นการแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของคนที่ไม่ให้ความหมายทางสัญลักษณ์แก่ปรากฏการณ์ต่างๆ กล่าวคือ เข้าใจว่าเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นเพราะกำลังจะสื่อสารอะไรบางอย่างให้รู้ ปรากฏการณ์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ แต่มีจุดหมาย และจุดหมายส่วนหนึ่งคือการบอกอนาคต

๒.๓ ความเชื่อในปัญญาสชาดกที่มีต่อสิ่งอื่นๆ

ในปัญญาสชาดกมีความคิดว่าความกตัญญูเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่น่ากระทำให้ จึงให้ความสำคัญกับเรื่องความกตัญญู นอกจากนี้ในปัญญาสชาดกส่วนหนึ่งนั้นจะขึ้นชอบการเล่นพนัน ซึ่งลักษณะความขึ้นชอบเช่นนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าคนในปัญญาสชาดกนั้นมีความเชื่อเรื่องของ

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

ดวง เรื่องการเสี่ยงโชค การที่นำเรื่องการพนันมากล่าวถึงนั้น คงเพื่อที่จะสอนให้ทราบว่าการพนันนั้นเป็นสิ่งไม่ดี ชีวิตไม่ควรจะฝากไว้กับโชค ทุกสิ่งเกิดขึ้นได้ด้วยผล จากการกระทำของตนเอง อันเป็นการนำมาเพื่อเสริมให้เห็นเรื่องผลกรรมนั่นเอง นอกจากนั้นคนในปัญญาสชาดก็ยังชื่นชอบการเล่นรื่นเริงทั้งในโอกาสที่น่ายินดีและไม่น่ายินดี โดยคนในปัญญาสชาดส่วนหนึ่งเห็นว่าการละเล่นเป็นการผ่อนคลายความตระหนกอย่างหนึ่ง ด้วยอิทธิพลความคิดนี้ จึงทำให้มีการจัดงานรื่นเริง งานมหรสพอยู่เสมอ อันเป็นการหาความสุขอย่างหนึ่งให้แก่ชีวิต

๓.อิทธิพลของปัญญาสชาดในสังคมไทย

อิทธิพลของปัญญาสชาดที่มีต่อการเผยแผ่ศาสนาธรรม ทั้งในระดับความเชื่อ พิธีกรรม หลักธรรมระดับศีลธรรมและโลกียธรรมและโลกุตระธรรม พบว่า ปัญญาสชาดได้บรรจุหลักคำสอนต่างๆ เหล่านี้ได้อย่างพร้อมมูล โดยทั่วไปแล้ว ผู้อ่านมักมองอย่างผิวเผินว่า ปัญญาสชาดเป็นเรื่องเล่านิทานโกหก และเป็นเรื่องจินตนาการ ทั้งนี้เพราะไม่ได้ศึกษาเนื้อหาอย่างจริงจัง แต่เมื่ออ่าน อย่างละเอียดแล้ว จะพบหลักธรรมคำสั่งสอนในด้านต่างๆ มากมายทั้งในส่วนของหลักธรรมระดับศีลธรรมและโลกียธรรมและโลกุตระธรรม

อิทธิพลของปัญญาสชาดที่มีต่อวิถีชีวิตของสังคม ผู้วิจัยพบว่า ปัญญาสชาดเป็นแหล่งบ่อเกิดวิถีปฏิบัติต่างๆ ของสังคมไทยมากมาย ซึ่งโดยภาพกว้างๆ อาจแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน และส่วนที่เป็นผลมาจากหลักการของพระพุทธศาสนา ในส่วนแรกนั้น ปัญญาสชาดเป็นบ่อเกิดของคติธรรม ข้อปฏิบัติในสังคมและคติความเชื่อหลากหลาย ส่วนในส่วนที่สองนั้น ปัญญาสชาดเป็นผู้ตอกย้ำให้มีความศรัทธาในการบำเพ็ญบุญกุศลที่เป็นประโยชน์ แก่พระศาสนามากมาย เช่น การสร้างพระไตรปิฎก การสร้างพระพุทธรูป การซ่อมแซมเสนาสนะที่ชำรุดและอีกมากมาย แม้ว่าจะเป็นความจริงที่ยากจะยืนยันได้ว่าปัญญาสชาดเป็นผู้ริเริ่มข้อปฏิบัติเหล่านี้ แต่อย่างน้อยที่สุดปัญญาสชาดได้ “ตอกย้ำ” ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้มีความแน่นแฟ้นมากขึ้น

อิทธิพลของปัญญาสชาดที่มีต่อวรรณกรรมไทยและการละคร พบว่า มีชาดกอย่างน้อย ๒๑ เรื่อง ที่ได้รับการดัดแปลงและนำมาขยายเป็นวรรณกรรมร้อยกรองของไทย ไม่ว่าจะเป็นคำกาพย์ คำกลอน คำฉันท์ ลิลิต บทละคร ขับไม้ มโหรี รวมเป็นวรรณกรรมร้อยกรองของไทยถึง ๖๓ สำนวน ทั้งนี้ยังไม่รวมที่แต่งเป็นวรรณกรรมร้อยแก้วในรูปแบบต่างๆ อีกมากมาย ปัญญาสชาดยังเป็นต้นกำเนิดของบทละครในสมัยต่างๆ รวมทั้งเป็นต้นแบบเรื่องละครทางโทรทัศน์และรวมถึงที่เป็นภาพยนตร์ด้วย

ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนถึงคุณประโยชน์ของปัญญาสชาด ที่มีต่อสังคมไทย โดยมีหลักธรรมต่างๆ จำนวนมาก สอดแทรกอยู่ในนิทานปัญญาสชาด ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณค่าการดำเนินชีวิตในสังคมไทยด้านต่างๆ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการประพฤติตนและดำเนิน

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563

ชีวิต เพื่อให้ตนเองและสังคมมีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองได้ จึงนับเป็นแหล่งชุมนุมทรัพยากรทางความคิด ที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ได้ให้พวกเราเป็นชุมนุมทรัพยากรที่เราทั้งหลายสามารถขุดหาอาหารทางความคิด ในด้านต่างๆ ได้ทุกด้าน ไม่ว่าเพื่อความบันเทิง คติธรรม หลักศาสนา ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตหรืออื่นใด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการศึกษา ทำให้ผู้วิจัยพบข้อเสนอแนะ ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญญาสชาดกอีก ดังนี้

๑. ควรมีการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในปัญญาสชาดก
๒. ควรศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของพระโพธิสัตว์ในปัญญาสชาดก

เอกสารอ้างอิง

- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**, กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชัน, ๒๕๕๖.
- ศักดิ์ศรี แยมันดดา, **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**, กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- นิยะดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: ลายคำ, ๒๕๕๘.
- สุภาพรณ ฌ บางช้าง, **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสูตรต้นตอปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/dictionary/index.php>. [๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๒].
- พัฒน์ เพ็งผลา, **ชาดกกับวรรณกรรมไทย**, กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.
- หลวงวิเชียรแพทยาคม, **ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ คำนำ**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.